

TURA

gereix *AlcM*; és vague i ben dubtós.

Segueixo creient que ens hem d'acontentar amb el judici del *DECat* VIII, 933b18-20: mall. *tur*, forma mutilada de *turo* 'pedra tosca'; però veient-ho limitat a terres d'influència aràbiga —grau màxim el d'Eivissa— es justifica la mutilació per la intervenció de l'àrab: mossàrab *turē* > arabitzat *tur*.

¹ Molt documentat des de 1032 a 1176, després 1359, i en el *Dietari* de Pujades, fº 229.

TURA

«Village entièrement détruit, sur la rive gauche de l'Aglí, en face de Ribesaltes» (Alart, *RLR* VII, 50).

MENCIONS ANT. 1276: «J. Rosselo de *Turano*» (*InuLC*, s. v. *Rossello*); 1284: «P. Auliu, fusterius de *Turano*» (*InuLC*, s. v. *oliu*); 1306: *Tura* (Alart, *l. c.*) (notem *Aspira* junt amb *Espiran* en el mateix doc.); 1315: «la payxera e'l rech dels molins de *Tura*» (*InuLC*, s. v. *peixera*); 1315: *Tura* (p. 268): llarg document on *Tura* es repeteix encara 8 vegades, escrit igual (P. Vidal, *RLR* xxx, 268, 271-4). Ponsich (*Top.*, 54) troba encara: 1211: villa de *Turano*; 1237, 1276 i 3 més del S. XIII: *Turano*, 4 el 1216, 1358. *Turan* ²⁵ i 8 de *Tura* dels Ss. XII-XIV, des de 1210. Encara n'hi ha alguna notícia fins a 1561, segons Salow (*Spr. Unterschn. zwischen Lgd. Rouss.*, p. 261).

L'Abbé Georges Vergés de Ribesaltes, recomanat per J. Seb. Pons, m'escrivia una llarga carta l'octubre ³⁰ de 1960, consultant-me sobre l'origen d'aquest nom i d'aquest lloc, que en la meua enq. de 1960 a Ribesaltes jo havia oït pron. *turá*, i també anotat alguna notícia d'un indret anomenat *Sant Martí*, o *St. Martí de Turà* (St. Martí, confirmat ara per docs. de 1234, 1256 ³⁵ i 1288). No disposant llavors quasi més que del doc. de 1306, no vaig poder donar sinó una resposta provisional sobre la forma originària del nom. Mn. Vergés m'informava que en el lloc de *Turà* s'havien trobat imponents ruïnes estudiades per Ponsich, de l'església, encara en funció en el S. xv, i excavacions fetes en els anys 50, mostraven a prop de l'Aglí, un mur romà, potser una església que Ponsich considera «que elle pourrait dater du VIIe. ou VIIIe. S.»; ell i d'altres es pregunten si podrien ser les restes de la «mansio Combusta» de la Via Domitia («combusta» 'cremada', aHudiria a un antic incendi?). A la seva pregunta si el nom correcte és *Tura* o *Tora*, i si aquest nom té un sinònim «a l'Albera o a Banyoles» ara podem respondre que la forma del nom ha estat sempre ⁵⁰ *Turà* amb *u*, i no té res a veure amb *Turers* de Banyoles o *Tura* d'Olot (veg. l'art. supra). L'ètimon havia de ser la forma *TURAN-* (-ANE?, -ANU?).

L'aspecte és de quelcom pre-romà. Sembla quelcom en relació amb un grup de noms hispànics, transmesos per inscripcions: *Tura*, estudiats sobretot per Schmoll (*Die Spr. Vorkelt. Idg. Hisp.*, 114 etc.) i Tovar (*Prim. L. Hisp.*, 55), especialment cito la pàgina d'aquell: *Turainus* (68), *Turancus* (59), *Turaius* (69), altrament *Turaicicus* amb *Turoca* (58). Potser soro- ⁶⁰

tàptic, i potser ètimon del NP romà *Turannius*, registrat per Schulze (446), si bé no renunciem a enllaçar-lo amb el cèlt. *TUROS 'fort' (p. 8) com ho indica clarament el compost TUROBRIGA (p. 75; més a pp. 103, 113): d'on els *Turobrigenses*.

Remetem d'altra banda als arts. *Túria* i *Torà* (supra) (sobretot al n.º 3 d'aquest art.) on hi ha molt de comú amb el *Turà* de Ribesaltes. La grandiositat del *Torà* (3), pendents imponents a l'alt Flamicell inspira la idea d'un teònim pre-romà; i encara que discrepin la *o* d'aquest, amb la *u* del nom en estudi, tindrem present la possibilitat d'una apofonia *o/AU/u*, o d'una reducció divergent en un diftong *ou*.

¹⁵ *Turba*, V. *Turbó*

TURBALLOS

Llogaret valencià, agre. al mun. de Muro, cap a mig camí d'Alcoi a Albaida.

PRON.: *turbálos* a Alcoi (J. G. M., 1935). Id. a Beniarrés, 1963 (xxxiii, 63.12) i a Muro (140.20); «el Barranc de la Font Freda és a la ralla de *turbálos* i Muro» (Bèlgida, xxxii, 134.12). Cobla tòpica: «*turbálos*, cau de raboses, / i a Gaianes, la llobera, / i Muro, l'avivaor / de la gent malfaenera» els bescantaven a Cocentaina (xxxiv, 27.18).

És realment un poblet petit i reculat entre muntanyes; però no tan menyspreable, com explica Cavanilles (II, 1a. ed., p. 159): «campos de tierra rojiza: no pueden disfrutarlos por su mucha altura, y ahora los riegan con una fuente copiosa que sale entre peñas». I hi recompta una producció apreciable «en trigo, ⁵⁵ maiz, azeyte, vino y seda»...

Pel caràcter de la localitat ja comptariem amb no trobar-ne gaire documentació ni antiga; però tanmateix és clar que és l'alqueria *Torbayllos*, que el *Rept.* (Bof., 419) situava prop de Xàtiva, donada per Jaume I, el 1247, a un P(ere) Bosch, íntegra, però sense els forns i molins. Raó, per sospitar que hagi estat població antiga, puix que hi havia molins i forns, en rendiment tal que el rei se'ls reserva sense donar-los-hi. Probablement més important abans de la conquesta sarraïna.

Després, naturalment, foren moriscos. Segons SSiv., en erigir l'església de Gaianes el 1535, li van donar Turballos com anex, amb onze cases de moriscos (així, s. v.); a la p. 208, data aquest fet de 1545, i escriu com anexos *Alcoceret* i *Curballos*, err. evident la *C-per T-* en Reglà-B. (p. 116) escriu *Torbillos*, 40 focs de moriscos, i Lapeyre n'hi troba 15 segons el cens de 1563 i 26 en el de 1602; com pertot els moriscos augmentaren fortament a última hora, en llocs apartats i d'accés difícil, amb l'esperança de resistir-hi violentament a l'expulsió. Quedà llavors despoblat, i en el temps de Cavanilles tenia 18 veïns, el 1900 150 habitants.

ETIM. Nom remarcable de singular importància: